

Proměna tradiční velikonoční obchůzky v obci Nová Ves u Prahy od čtyřicátých let 20. století do počátku 21. století¹

HELENA PINKEROVÁ

Helena Pinkerová, The transformation the traditional Easter trick-or-treating underwent in the village of Nová Ves near Prague from the 1940s to the early 21st century

The paper depicts the traditional Easter trick-or-treating, or also called clapping, in the village of Nová Ves in the district of Prague-East in Central Bohemia. Based on memories of contemporaries and direct participants, the paper reconstructs the oldest verifiable trick-or-treating in the 1940s. It looks into the gradual transformation that trick-or-treating underwent in the decades that followed, both regarding its form and content. It examines its specific characteristics as well as similarities with other demonstrations of this quite popular tradition and also depicts today's trick-or-treating.

Keywords

Easter habits and customs, carols, Easter clapping, rituals and rites, traditions

Svátky církevního kalendáře i rytmus zemědělských prací hrají v životě současné středočeské vesnice minimální roli, přesto do dnešní doby přežívají některé tradiční zvyky spjaté například s velikonočním obdobím. Jejich dodržování dnes již není společensky závazné, nicméně si svůj vliv podržely.

V obci Nová Ves,² která leží v Polabské nížině v okrese Praha-východ asi 6 km od hranice hlavního města Prahy, se do současnosti dochovala tradice velikonočního řehtání, jež bylo součástí většího rituálu spojeného s jarní výroční obřadností. Velikonoční svátky vrcholící v pašijovém týdnu se v lidovém prostředí časově překrývají s kolektivní oslavou nového vegetačního roku, spojenou s obřadními formami zahájení zemědělských prací.³ Jde o období na obřadní a obyčejové tradice velmi bohaté, odpovídající výjimečnému postavení Velikonoc v rámci celého liturgického roku a v lidovém prostředí i začátku nového hospodářského roku. V Nové Vsi z obřadů a lidových obyčejů spojených například s Květnou nedělí pamětníci zmiňují dnes již zapomenutý obyčej polykání v kostele svěcených "kočiček", jimž místní přisuzovali ochrannou funkci. Hojně rozšířený byl rovněž velikonoční lidový obyčej obřadního umývání. Podle vzpomínek zdejší rodačky⁴ posílali rodiče ještě na počátku padesátých let 20. století své děti o svatém třídenní (od Zeleného čtvrtka do Bílé soboty) k rybníku na Zlonínském potoce, protože věřili, že ranní mytí o Svatém týdnu má zvláštní ozdravnou moc a chrání proti různým nemocem. Rituální očistu ve stejných dnech prováděli také chlapi – řehťáci, a to v rámci ranního velikonočního řehtání.

Polykání kočiček i obřadní umývání, pamětníky zmiňované ještě v padesátých letech 20. století, v následující dekádě zaniklo.

Stejně jako na mnoha místech je i v Nové Vsi dosud živý zvyk chození o Velikonočním pondělí s pomlázkou na koledu. V poválečném období chodily v pondělí koledovat především malé děti, chlapi i dívky, do domů nejbližších sousedů, příbuzných a známých, na přelomu čtyřicátých a padesátých let rovněž do velkých hospodářství. Starší chlapi a muži s pomlázkou chodili vyšlehat své příbuzné a známé nebo se vydávali za určitými dívkami, kterým se za vykoledované velikonoční vejce (vařené a barvené) později odměnili perníkovým srdcem koupeným o nejbližší pouti u sv. Vojtěcha v Neratovicích. Děti kromě barvených vařených vajec dostávaly i drobné peníze, které si schovávaly na již zmíněnou Vojtěšskou pouť. V posledních

¹ Za pomoc při výzkumu děkuji mj. starostovi obce panu Jiřímu Melicharovi.

² V obci až do konce 20. století žilo většinou kolem 200 až 250 obyvatel. Za posledních pět let se počet obyvatel a rozloha obce zvedly na více než dvojnásobek.

³ Věra FROLCOVÁ, *Velikonoce v české lidové kultuře*, Praha 2001, s. 41.

⁴ Narodena 1937.

letech chodí s pomlázkou po vsi na koledu malé děti předškolního a mladšího školního věku (chlapci i dívky) za doprovodu jednoho z rodičů (většinou otce), a to k nejbližším sousedům a příbuzným. Chlapci školního věku, pokud se účastní velikonočního řehtání, koledují – vyřetávají (někteří s pomlázkou) na Bílou sobotu, v pondělí již koledovat nechodí. V případě starších chlapců a dospělých mužů má chození s pomlázkou podobu zábavy a setkání.

Spolu s chozením na pomlázku se z bohaté škály velikonočních zvyků v současné době v obci provozuje také obchůzka s trakaři.⁵ Chlapecká velikonoční obchůzka s hlučícími nástroji odvozená z liturgie pašijového týdne, kdy v kostelích od „Gloria“ na Zelený čtvrtek do „Gloria“ na Bílou sobotu umlknou zvony, „odletí do Říma“ a jejich zvuk nahradí hrkání trakařů, je i na počátku 21. století živou součástí velikonočních svátků mnoha českých obcí.⁶ Antonín Václavík ji řadí k dalším velikonočním rituálům s očištnou a ochrannou funkcí, jako je třeba rituální umývání na Velký pátek, jehož původ je třeba hledat v předkřesťanské magii jarního novoročí.⁷ Charakteristické pro velikonoční řehtání je střídání úmyslně vydávaného hluku a mlčení s mluvenými a zpívanými projevy,⁸ přičemž hlučení je vysvětlováno jako archaický projev magických praktik, jež měly člověku prospívat nebo být prevencí proti působení nepříznivých sil.⁹

Proměna velikonoční obchůzky v Nové Vsi, nazývané obecně rozšířeným názvem řehtání, je popsána na základě vzpomínek několika generací pamětníků-účastníků, přičemž jsem se snažila obsáhnout co možná nejdelší časové období. Oslovila jsem celkem dvanáct mužů a chlapců z Nové Vsi, ve věkovém rozpětí od nejstaršího narozeného roku 1929 po nejmladší dva účastníky, kteří dělali Pány o Velikonocích roku 2011 a 2012 a jsou oba narození v roce 1996. Všichni respondenti jsou místní rodáci a řehtání v obci se aktivně zúčastňovali pravidelně po celou dobu své povinné školní docházky. Informace mi poskytly rovněž dvě ženy z Nové Vsi a dvě z vedlejší obce Čakovičky, ovšem ani jedna z nich nebyla přímou účastnicí obchůzky (viz seznam respondentů v poznámce).¹⁰ Každou dekádu zastupuje alespoň jeden účastník. Výjimkou je období šedesátých let 20. století. Pro tuto dobu se mi účastníka ochotného k rozhovoru sehnat nepodařilo. Pracovala jsem metodou řízeného rozhovoru, pro každého osloveného muže jsem si připravila stejné otázky, které jsem však v průběhu výzkumu doplňovala o další tak, jak jsem o obchůzce získávala podrobnější informace. Otázky jsem se snažila formulovat tak, abych z výpovědí respondentů získala základní charakteristiku obyčeje:

doba a trasa obchůzky;

užívané prostředky:

hmotné povahy (trakaře, řehťáčky)

verbální povahy (povely, říkadla, modlitby);

⁵ Velká řehťáčka podobná trakaři, jehož kolo má z obou stran ozubené válce, o něž klepou lamely, uchycené na příčkách mezi madly.

⁶ Tato velikonoční obchůzka je v oblasti severně od Prahy dosud rozšířená i v dalších obcích. Nejbliže v Čakovičkách, což je obec srovnatelně velká s Novou Vsí a byla s ní sloučena pod jedním úřadem v letech 1960 až 1990, dále v obcích ležících na pravém břehu Labe u Neratovic, např. Tišice, Chrást, Kozly, Kly, Tuhaň, a rovněž v Březiněvsi, dnes součást hlavního města Prahy.

⁷ Antonín VÁCLAVÍK, *Výroční obyčeje a lidové umění*, Luhačovice 2010 (1. vydání 1959), s. 217–218.

⁸ V. FROLCOVÁ, *Velikonoce v české lidové kultuře*, s. 15.

⁹ Ludvík KUNZ, *Starobylé prvky velikonočních obchůzek na východní Moravě*, Slovácko 29, 1987, s. 107–120, s. 112.

¹⁰ Soupis respondentů – účastníků velikonočního řehtání v obci Nová Ves u Prahy: respondent I (*1929); respondent II (*1937); respondent III (*1941); respondent IV (*1949); respondent V (*1961); respondent VI (*1962); respondent VII (*1965); respondent VIII (*1970); respondent IX (*1980); respondent X (*1991); respondent XI (*1996); respondent XII (*1996).

výběr účastníků a organizace skupiny;
způsob vybírání odměny a její rozdělení.

Na řehtání se stejně jako v jiných obcích chodilo po tři dny Svatého týdne, tj. od Zeleného čtvrtka do Bílé soboty, a ještě v osmdesátých letech 20. století se jej zúčastňovali téměř všichni místní chlapci školního věku od šesti do čtrnácti, respektive patnácti let, méně často chlapci mladší nebo starší. V případě starších chlapců sehrály svoji roli důvody praktické, tj. že pro určitý rok nebyli věkově vhodní adepti na velitele skupiny, kterým se říká Páni. Jejich první povinností před Velikonocemi je obejít obec a zajistit dostatečný počet chlapců do skupiny.

Doba a čas obchůzky nebyly vždy stejné, měnily se podle toho, zda měli chlapci ve škole prázdniny, či nikoliv. Pokud nemuseli do školy, poprvé vyrazili řehtat ve čtvrtek v poledne. Pokud neměli prázdniny, začínali ve dvě, ve tři, případně ve čtyři odpoledne v závislosti na konci čtvrtletního vyučování.¹¹ Podruhé šli ve čtvrtek řehtat v šest odpoledne. V pátek poprvé řehtali kolem čtvrté hodiny ráno (ranního řehtání se ovšem zúčastňovali pouze Páni a první, někdy i druhý pár), v poledne, ve tři odpoledne (jen do šedesátých let 20. století), v šest navečer. A v sobotu pouze ráno ve čtyři.

Dopoledne chlapci již nechodili řehtat, nýbrž se vydali na koledu neboli vyřehtávání. Jednotlivé časy obchůzek v různých obdobích jsou závislé na dobových podmínkách, zcela již pominul jejich kdysi rigorózní řád, daný jednotným časem bohoslužeb.

Trasa obchůzky vede od východního okraje obce přes jižní okraj k severnímu a končí u kapličky, na jejímž místě stávala do roku 1934 dřevěná zvonička, na kterou se zřejmě pravidelně zvonilo poledne a klekání.¹² V témže roce ji nahradila kaplička a pravidelné zvonění poměrně brzy ustalo. Zvonilo se a zvoní už jenom při mši svaté konané o pouti (první neděle po svátku svatých Petra a Pavla, jimž je kaplička zasvěcena) a o posvícení (první zářijová neděle), a v případě úmrtí místního rodáka. Všichni respondenti vypověděli, že obchůzka souvisí s církevními svátky a že řehtání nahrazuje zvuk kostelních zvonů, které „odletěly do Říma“.

Popis obchůzky podle vzpomínek pamětníka z přelomu čtyřicátých a padesátých let¹³

Chlapci se sešli u křížku na rozcestí směrem k Mratínu. Než se vydali na cestu, pomodlili se pod dohledem dospělých (většinou babiček a matek) Otčenáš. Pak se seřadili do dvojstupu od nejstarších po nejmladší v čele s jedním až dvěma Pány, pak následoval tzv. první pár, druhý pár (což je ustálené pojmenování pro chlapce, kteří jsou věkově hned za Pány) a tak dále podle věku a průvod uzavíral opět Pán. Uspořádání v průvodu ovlivňovalo kromě věku i to, zda měl účastník trakař či pouze řehťáčku. Přednost měly trakaře, chlapci s řehťáčkami směli jít bez ohledu na věk až za nimi. V této době ale mít trakař bylo otázkou cti a řehťáčka do ruky se tolerovala pouze u nejmladších chlapců. Průvod vyrazil směrem ke kapličce a po celou dobu obchůzky Páni dbali na dokonalé uspořádání ve dvojstupu, aby nikdo nevybočoval z

¹¹ Někdy měli ředitelé školy pro účastníky řehtání pochopení a v případě potřeby je uvolnili o něco dříve ze čtvrtletního odpoledního vyučování (podle vzpomínek respondenta VII).

¹² V sousedních Čakovičkách mají rovněž dřevěnou zvoničku, na níž se podle vzpomínek paní Jaroslavy Řezáčové, místní rodačky a v současnosti kronikářky obce, ještě v šedesátých letech zvonilo ráno, v poledne a klekání.

¹³ Vyprávění respondenta II (*1937), který se řehtání účastnil v letech 1942–1952, jsem zvolila proto, že si z nejstarších vyzpovídaných účastníků obchůzku zapamatoval dosti detailně. Trasa obchůzky vesnicí je uvedena ještě před prvním rozšířením zástavby obce na přelomu 20. a 21. století, tj. nejstarším jádrem obce. V posledních letech není trasa, až na trasu původním jádrem obce, ustálena, každoročně se mění s tím, jak přibývají nové ulice. O Velikonocích 2012 se dohodli tak, že v určený čas prošli vždy starou částí vesnice a zašli do jedné až dvou z nových ulic, v čase příštího řehtání si vybrali další dvě z nových ulic a tak dále.

řady. U statků čp. 14 a čp. 1 zvedli chlapci trakaře a místo řehtání zpívali verše o Jidášovi. A to v poledne:

„Poledne zvoníme, Jidáše honíme.
Ó Jidáši zrádce, cos to učinil,
že jsi svého Mistra Židům prozradil.
Za to musíš v pekle býti, hořeti
až na věky věkův se tam trápiti.
Kopali jámu, Ježíši Pánu,
aby ho jali, ukřižovali.
Na velký Pátek do hrobu dali.
Na Bílou sobotu z hrobu vyndali.“

(Večer se zpívalo: „Klekání zvoníme, Jidáše honíme...“). Poté chlapci položili trakaře na zem a pokračovali dál vesnicí. U dalšího velkého hospodářství čp. 6 znovu zvedli trakaře a opět zpívali verše o Jidášovi. Že se zpívalo právě jen před největšími hospodářstvími, zřejmě souvisí se sociální hierarchií v obci. Chlapci zpěvem přiznávali sociální nadřazenost jejich obyvatel a lze předpokládat, že při sobotním koledování bylo toto gesto oceněno náležitou odměnou.

Když chlapci dozpívali, položili trakaře na zem a řehtali až na druhý konec vsi na rozcestí k Měšicím, kde stojí druhý křížek. Tam odložili trakaře, pomodlili se Otčenáš, pak zašli do tzv. Kozí uličky, na jejím konci se otočili a pokračovali vesnicí dolů k rybníku a k dalšímu velkému hospodářství na konci obce ve směru k Čakovičkám.¹⁴ U statku se otočili a šli zpátky dolů k rybníku, u kterého odbočili a tzv. Podolejškem dořehtali ke kapličky, která stojí uprostřed obce na staré návsi. U ní chlapci trakaře odložili a následovala velká modlitba. První Pán se začal modlit: „Anděl Páně zvěstoval Marii a ona počala z Ducha svatého.“ Následovalo „Zdravas Maria“ pronášené všemi chlapci. Potom druhý Pán pokračoval verši: „I já dívka Páně, staniž se mi podle slova tvého“ a opět všemi pronášené „Zdravas Maria“. Poté třetí, respektive první pán odříkal: „A slovo tělem učiněno jest, aby přebývalo mezi námi“ a všichni společně „Zdravas Maria“. Pak se chlapci rozešli domů a sešli se navečer v šest hodin na klekání.

Po večerním řehtání se Páni a první, někdy i druhý pár odebrali domů, aby se připravili na společné přenocování ve stodole nebo na půdě, tak jak se dopředu domluvili s některým z místních hospodářů. Ráno ve čtyři vstali a proběhli s trakaři ves. Pak následovalo velkopáteční rituální ranní mytí v rybníku na Zlonínském potoce a návrat domů. V pátek se sešli v poledne a večer v šest a občůzka probíhala stejným způsobem jako v tytéž doby ve čtvrtek. Oproti předchozímu dni ale chlapci řehtali v pátek i ve tři hodiny odpoledne, v hodinu Kristovy smrti. Toto řehtání se však odbylo bez zpívání, chlapci pouze zvedli trakaře a danou část cesty šli mlčky. Večer opět ti nejstarší šli spát mimo domov a v sobotu po ranním řehtání se umyli v rybníce a rozešli se domů. Ráno v 9 hodin se všichni účastníci sešli u křížku na Mratín bez trakařů a s jedinou řehtačkou zvanou kocour (podélná bednička s mlýnkem a klikou, při jejímž otáčení vydává potřebný rachot; drží se v podpaží) a s košem vystlaným slámou nebo pilinami se vydali na sobotní hodování neboli vyřehtávání. Cesta vedla stejným směrem jako při řehtání. Chlapci se zastavili před každým stavením, u dveří zařehtali na kocoura a poté, co jim obyvatelé otevřeli, odříkali tuto koledu:

„Hody, hody, doprovody
dejte vajíčko malovaný.“

¹⁴ U tohoto statku se nezpívalo. Jeho postavení je v rámci obou obcí Nová Ves – Čakovičky specifické. Katastrálně náleží k Čakovičkám, ale synové z tohoto hospodářství chodili a chodí řehtat v Nové Vsi. Proč se před tímto statkem verše o Jidášovi nezpívaly, žádný z respondentů nevěděl

Nedáte-li malovaný,
dejte aspoň bílý,
slepička vám snese jiný.
Za kamny v koutku
na zeleném proutku,
ten proutek se otočí,
korbel piva natočí.
Pijte, pijte páni,
máte plné džbány.
Pijte, pijte paničky,
máte plné skleničky.
Páni páni pili,
jen se neopili
a nám taky připili.“¹⁵

Po obdarování následovalo poděkování:

„Děkujem vám matičko,
za to bílé vajíčko.
Zaplatí vám svatý Ján,
naposledy Pán Bůh sám.“

Výjimečně se stalo, že jim během občůzky neotevřeli. Pravidelně se tak dělo po několik let za sebou u jednoho určitého domu.¹⁶ V takovém případě koledníci jeho obyvatele „odměnili“ těmito verši:

„A ta baba skoupá,
z vokenice kouká.
Nenávidí strejce,
sama žere vejce.“

Jednalo se ovšem o skutečně výjimečné případy, většina obyvatel se na koledníky těšila a pokládala by za urážku, kdyby koledníci právě jejich dům minuli.

Jako koledu obvykle dostávali syrová nebarvená vejce, výjimečně vařená a barvená, na což je obdarovávající vždy upozornili, a někdy drobné peníze. Po skončení hodování, které trvalo celé dopoledne, než poctivě obešli celou ves dům od domu, se chlapani odebrali na místo, kde po dvě předchozí noci Páni přespávali. Rozdělení koledy měli na starost Páni, kteří od začátku řehtání pečlivě do notýsku zapisovali účast každého z chlapanů. Páni spočítali celou výslužku a podle účasti a postavení ve skupině ji rozdělili mezi ostatní. První pár měl polovičku toho co páni, druhý pár polovičku toho co první pár a stejným způsobem se výslužka rozdělila až po ty nejmenší. Rovněž se přihlíželo k tomu, zda někdo neporušil pravidlo, že po skončení občůzky u kapličky již nesměl zařehtat, ani si doma trakař vyzkoušet. Za takový prohřešek se strhlo provinilci jedno vajíčko z celkového podílu. Soutěživé hry s vykoledovanými vejci (koulení, přehazování, vyhazování do výšky a podobně), doložené např. z Písecka¹⁷ nebo Podbrdska,¹⁸ se v Nové Vsi neprovozovaly a ani nejsou známy.

Z celého obřadu zůstalo stejné především místo, odkud chlapani na občůzku vyrážejí a kde končí. Trasa se měnila během let podle toho, jak se obec rozrůstala o další

¹⁵ Stejnou koledu odřikávají i koledníci ve vedlejší vsi Čakovičky s drobnou obměnou v posledních dvou verších: Paničky se napily, skleničkami praštily.

¹⁶ Pro zajímavost uvádím, že obyvatelka domu, která většinou koledníkům neotevřela, patřila k těm, které důsledně kontrolovaly, zda se chlapani na začátku a na konci občůzky poctivě modlí.

¹⁷ V. MIKOLÁŠEK, *Velikonoční obyčeje na Písecku*. Český lid 29, 1929, s. 244–245.

¹⁸ Lydia PETRÁŇOVÁ, *Šel Pán Ježíš do zahrady (Příspěvek k životnosti výročních obyčejů)*, s. 354.

části, nejmórazněji v prvním desetiletí 21. století. Starší generace začínaly obchůzku pomodlením Otčenáše u křížku na rozcestí na Mratín–Jiřice, druhý Otčenáš se pomodlily u druhého křížku na západním okraji vesnice ve směru na Měšice a obchůzku končily velkým modlením u kapličky. Chlapci, kteří řehtali od druhé poloviny šedesátých let 20. století, se už u křížků nemodlili a nemodlí se dodnes. Předstírané či skutečné modlení se odehrávalo na konci obchůzky u kapličky. Obchůzku přirozeně ovlivňovalo, pokud mezi účastníky byl někdo, kdo pocházel z rodiny věřících, případně sám byl věřící, což lze ve čtyřicátých a padesátých letech reálně předpokládat, nebo alespoň měl o náboženských praktikách nějakou povědomost. V takovém případě mohla i pozdější generace řehťáčů, pokud byl mezi nimi někdo takový, provádět tuto obchůzku s jistým náboženským porozuměním. Týká se to období, kdy se obchůzky zúčastňovali synové z rodin velkých hospodářů, např. období na přelomu šedesátých a sedmdesátých let a na přelomu osmdesátých a devadesátých let. Původní smysl a forma obchůzky se tak vytrácely zároveň s tím, jak ubývalo účastníků nábožensky uvědomělých, ale mohly se, byť hypoteticky, obnovit s jejich příchodem. „Modlili“ se i chlapci, kteří k tomu doma vedeni nebyli, neboť ve snaze pokračovat v tradici obchůzky tak, jak jim ji předali jejich Páni, museli i oni pod tlakem kolektivu obchůzku zakončit „modlitbou“ u kapličky.¹⁹

Ke značnému zredukování podoby obchůzky došlo nejspíš už někdy v šedesátých letech 20. století. Změnila se závěrečná modlitba u kapličky, pronášena ještě na konci padesátých let, na Otčenáš a upustilo se od zpívání veršů „Poledne zvoníme, Jidáše honíme...“ před domy tří velkých hospodářství, když pominula sociální diference jejich obyvatel, jejichž majetek byl v padesátých letech nedobrovolně začleněn do tehdy vzniklého Jednotného zemědělského družstva. Prastarý obyčej honění Jidáše, maskovanou postavu Jidáše jako součást obchůzky ani figurku Jidáše na trakaři, tak jak je doloženo v pramenech např. z východních Čech nebo z jižní Moravy,²⁰ v Nové Vsi neznají. Zpívání písně o Jidášovi, známé z velikonočních pašijových žakovských her již v 16. století, je v regionu doloženo také na Mladoboleslavsku.²¹ Podoba obchůzky, zaznamenaná v roce 1904, má s novoveskou několik společných znaků (zpívání písně o Jidášovi, počet obchůzek za den, uspořádání průvodu a modlitba „Anděl Páně“, odřikávaná na začátku obchůzky, nikoliv jako v případě Nové Vsi na konci).

Koleda, kterou chlapci recitují při sobotním vyřetávání, je jednou z mnoha verzí pravděpodobně nejrozšířenější české velikonoční koledy, doložené z nejrůznějších oblastí Čech i Moravy²² jak o sobotním vyřetávání, tak při pondělní pomlázce. Naopak originální jsou poněkud hanlivé verše, odřikávané ještě v osmdesátých letech 20. století před domy těch, kteří koledníkům neotevřeli.

Kromě výchozího a konečného místa obchůzky se též za mnou sledované období trvání obchůzky nezměnilo uspořádání chlapců v průvodu podle věku účastníků: v čele jde jeden z Pánů, následuje první pár, druhý pár a tak dále a průvod uzavírá druhý, respektive třetí Pán. Jak se ale zvyšoval automobilový provoz v obci, dbalo se,

¹⁹ Respondent VII na to vzpomínal takto: „Na tom je právě zajímavý, že jsme se modlili i my, kteří jsme k tomu vlastně nebyli vedeni. Když jsem byl Pán, tak jsme klečeli a dělali jsme, že se modlíme.“ Původní rituální náplň se tedy vytratila, zůstalo jen dodržování vnější formy obchůzky.

²⁰ K tomu viz Věra FROLCOVÁ – Markéta MIKYSKOVÁ, *Jidáš v povědomí a velikonoční tradici dětí (Prameny z Moravy 1997–1999)*, Český lid 87, 2000, s. 135–154.

²¹ Barbora HOBLOVÁ, *Velikonoční obyčej na Mladoboleslavsku*, Český lid 13, 1904, s. 274–277.

²² Viz Antonín VÁCLAVÍK, *Výroční obyčej a lidové umění*, s. 243–245; Karel PLICKA – František VOLF – Karel SVOLINSKÝ, *Český rok v pohádkách, písních, hrách a tancích, říkadlech a hádankách. Jaro*, Praha 2010 (1. vydání 1944), s. 141–142; *Prostonárodní písně a říkadla* [online], Praha 2011, s. 169–176, [cit. 2012-05-28]. Dostupné z WWW:<http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/64/89/81/prostonarodni_ceske_pisne_a_rikadla.pdf>. 100

aby šli chlapci ve dvojstupu nejen kvůli dokonalé organizaci a vzhledu průvodu, ale také kvůli bezpečnosti mladších účastníků. Vpředu šel jeden Pán, druhý Pán průvod uzavíral a na boku mimo dvojstup šel třetí Pán, který hlídal, aby mladší děti z dvojstupu nevybočovaly.

Rovněž dodnes platí, že přednost v pořadí průvodu mají pojízdné trakaře před řehtačkami, které ovšem byly vždy v menšině a nosili je výhradně ti nejmladší. Jiné nástroje, jako například klepačky, nejsou v obci užívané a s tím zřejmě souvisí i absence rytmicky organizovaného hlučení, jak je doloženo např. z oblasti Uherskobrodská.²³ Trakaře mívali chlapci své vlastní. Jejich výrobě se ve vsi věnovali např. ve třicátých letech 20. století otec respondenta I (ten vyráběl trakaře i dalším chlapcům mimo okruh své rodiny, např. pro respondenta II) a v padesátých letech 20. století otec respondenta IV (jenž vyrobil trakař nejen svému synovi, ale i vnukovi, respondent IX). Trakaře se dědily v rodině, ale i v rámci obce. Kromě trakařů se chodilo řehtat i s řehtačkou zvanou kocour, kterou v průvodu nosil vždy jeden z Pánů a již dříve se dědila v rámci obce. V současnosti trakaře i kocoura z majetku obce starosta chlapcům na řehtání pouze zapůjčuje. Výjimečně do průvodu přichází chlapec s vlastním trakařem.

Naopak se částečně pozměnila závěrečná část občůzky. Ještě v padesátých letech 20. století chlapci dořehtávali až ke kapliče, pak odložili trakaře a poklekli všichni ke společné modlitbě. V sedmdesátých letech 20. století už byl poslední úsek občůzky ve znamení závodu, kdo ke kapliče doběhne první. Chlapci dořehtávali pouze k potoku, pak s trakaři v ruce utíkali ke kapliče, protože vítězi se připsalo vejce navíc. K modlitbě poklekli pouze Páni. V současné době Páni a starší chlapci ke kapliče nedobíhají, vítězství a s ním spojenou odměnu přenechávají mladším účastníkům. U kapličky pokleknou a „pomodlí“ se pouze ti, kteří k ní na závěr doběhnou.

Nejdéle se z charakteristických znaků velikonoční občůzky udrželo společné spaní Pánů, někdy i prvního a druhého páru mimo domov. Obvykle se odbývalo na půdách či ve stodolách místních hospodářů, s nimiž se Páni dopředu domluvili. Nocování bez dozoru dospělých znamenalo pro chlapce dobrodružství, na které se celý rok těšili. Bylo s ním spojeno i provádění nejrůznějších žertíků starších chlapců na úkor mladších. Zvyk společného spaní mimo domov dodržovali ještě chlapci, kteří dělali Pány v roce 2006, v následujících letech se už od něho upustilo a na ranní řehtání chlapci dnes vyražejí ze svých domovů.²⁴ Tento zvyk se udržel poměrně dlouho, uvážíme-li, že již dávno pominul důvod řehtat ve čtyři ráno, tj. vzbudit obyvatele na ranní mši. V Nové Vsi se již od druhé poloviny čtyřicátých let (jak vypověděl respondent II) traduje, že důvodem ranního řehtání bylo vzbudit místní hospodáře na krmení dobytka.

O mnoho dříve upadl do zapomnění zvyk, který se spaním mimo domov přímo souvisel, totiž ranní obřadné mytí v rybníku. Ještě v padesátých letech jej chlapci prováděli se samozřejmostí, ale na počátku sedmdesátých let již bylo neznámé a některé bývalé účastníky občůzky tento zapomenutý zvyk překvapil, protože o něm neměli žádnou povědomost.

Účast na občůzce byla po dlouhá desetiletí pouze chlapeckou záležitostí. Páni bývali dva, tři i čtyři, podle toho, kolik kandidátů se v tom konkrétním roce sešlo. Pro

²³ K tomu viz L. KUNZ, *Starobylé prvky velikonočních občůzek na východní Moravě*, s. 107–120.

²⁴ Při nočním řehtání se Páni snažili o co největší hluk, ale nejspíš jen z recese, protože se pravidelně stávalo, že si bývalí účastníci občůzky současné Pány dobírali, že je nebylo v noci dostatečně slyšet. V takovém případě bylo téměř povinností další noc udělat co největší hluk kritikům přímo pod jejich okny. Takové počínání již bylo hodně vzdáleno od rituálního dělání hluku na zahnání nečistých sil.

postoupení na pozici Pána hrál roli nejen věk chlapce, ale také pravidelná účast v předchozích letech. Dívky se ve starším období občůzky nesměly zúčastňovat, to jim však nebránilo, aby chlapce v průvodu přes jejich odpor určitou část trasy doprovázely. Ti si to však nenechávali líbit a odháněli je, často s velikonoční pomlázkou v ruce. Dívky je na oplátku polévaly vodou. Od přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století se nepravidelně velikonoční občůzky zúčastňují i dívky. Jejich přítomnost ve skupině však chlapci zpočátku tolerovali ne zcela dobrovolně, nýbrž jako příkaz od rodičů (většinou mladší sestry, příbuzné) nebo na žádost sousedů apod. V posledních letech je postoj k účasti dívek poněkud vstřícnější. Ve snaze nepřerušit tradici jsou děvčata ve skupině řehtačů mnohem více tolerovaná, neboť účast chlapců je rok od roku nižší. Respondent IV vypověděl, že neexistovalo, aby s nimi (na přelomu padesátých a šedesátých let) v průvodu děvčata chodila, nicméně on sám dnes jako dědeček své vnučky na řehtání posílá a nevnímá to jako něco nepatřičného.²⁵

Po rozdělení velikonoční výslužky na Bílou sobotu odpoledne sounáležitost účastníků se skupinou nekončila, nýbrž trvala po celý následující kalendářní rok a přinášela s sebou ještě další povinnosti během roku, jejichž plnění vesnická společnost od chlapců očekávala (např. příprava pálení čarodějnic 30. dubna a mikulášské adventní občůzky 5. prosince). Můžeme v tom spatřovat jistou podobu se znaky dříve běžných organizací vesnické mládeže. Nicméně i tento zvyk již před několika lety zanikl.

Jako jeden z hlavních důvodů, proč se řehtání zúčastňovali, všichni zpovídání odpovídali: protože chodili všichni, očekávalo se to od nich, aby se nepřerušila tradice; ti starší navíc proto, že se na řehtání těšili, jiné možnosti mimoškolního vyžití v obci vlastně neměli. Neméně důležitým impulsem pro účast byla také příležitost spát mimo domov bez dozoru rodičů. Jako druhotné důvody, které ale zejména v posledních dvaceti letech mezi účastníky převažují, uváděli snahu vydělat si nějaké peníze.

Ačkoliv od šedesátých let 20. století, jak jsem popsala výše, došlo ke značné proměně obsahu i formy občůzky a dětský obyčej velikonočního řehtání probíhá vysloveně jako světský, vnímají zejména rodiny starousedlíků potřebu jejího zachování i do budoucna, přičemž významnou roli hraje nejen tradice, vědomí jisté jedinečnosti a prestiže, ale i nostalgické vzpomínky na dětství a na zážitky s účastí na řehtání spojené.²⁶

Résumé

Of a wide array of Easter customs observed in the village of Nová Ves in the district of Prague-East, the tradition of Easter clapping has been preserved to this day. From Maundy Thursday to Holy Saturday, school-age boys go round the village trick-or-treating with wheelbarrows, which used to be part of Easter rituals and had a purifying and protective function. The transformation of trick-or-treating is described based on memories of several generations of contemporaries and participants with the aim of covering as longest period as possible. Twelve respondents – participants – born between 1929 and 1996, answered questions in a guided interview. The questions were structured in a way to be able to obtain key characteristics of the habit, such as the duration and the route taken, tools used (wheel-barrows, rattles) and words used (commands, rhymes, prayers), the selection of participants and the way the group was organised and also the way treats were collected and divided among the participants. The oldest verifiable trick-or-treating was reconstructed from memories of a clapping participant at the turn of 1950s. Having compared his memories with those of younger participants, it was possible to see gradual transformation

²⁵ Jiná situace je v sousedních Čakovickách, kde se dívky v průvodu řehtačů pravidelně objevují již od šedesátých let 20. století. Dokládají to fotografie z roku 1956. Za informaci děkuji paní Řezáčové, kronikářce obce Čakovičky.

²⁶ V obci se kromě velikonoční občůzky slaví každoroční pouť, a to vždy první sobotu a neděli po svatých Petru a Pavlovi (29. června), jimž je zasvěcena místní kaplička. V sobotu a v neděli probíhá tradiční turnaj v kuželkách, v neděli je u kapličky sloužena mše svatá a odpoledne se koná soutěž o nejlepší pouťový koláč. Další mše svatá je sloužena vždy o posvícení první zářijovou neděli. S posvícením již žádné další společenské akce spojeny nejsou.

in the form and content of trick-or-treating. Throughout the period monitored, what has not changed was the beginning and the end of the route taken, the tools used (wheelbarrows), the participation of school-age boys and the way the group was organised. The original Easter ritual adapted from Easter Week rites has thus undergone a major transformation in the course of the second half of the 20th century and today, trick-or-treating has become a mundane children's custom.

Převzato:

Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí, 2/2012, s. 95-101. Vydáno 2013.